

Nr 103.

*Kungl. Maj:ts nådiga proposition till Riksdagen angående
uppförande af vissa byggnader vid Stockholms hospital
m. m.; gifven Stockholms slott den 15 mars 1912.*

Under åberopande af bilagda utdrag af statsrådsprotokollet öfver civilärenden för denna dag vill Kungl. Maj:t härmed föreslå Riksdagen att för uppförande af ekonomibyggnad, bostadshus för öfverläkaren och två bostadshus för gift personal äfvensom för ny värmeledning m. m. vid Stockholms hospital bevilja ett anslag af 458,600 kronor samt däraf på extra stat för år 1913 anvisa 150,000 kronor.

De till ärendet hörande handlingar skola tillhandahållas Riksdagens vederbörande utskott; och Kungl. Maj:t förblifver Riksdagen med all kungl. nåd och ynnest städse välbevågen.

GUSTAF.

Axel Schotte.

*Utdrag af protokollet öfver civilärenden, hållet inför Hans
Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 15
mars 1912.*

Närvarande:

Hans excellens herr statsministern STAAFF,
Hans excellens herr ministern för utrikes ärendena greve EHRENSVÄRD,
Statsråden PETERSSON,
SCHOTTE,
BERG,
BERGSTRÖM,
friherre ADELSSVÄRD,
PETRÉN,
STENSTRÖM,
LARSSON,
SANDSTRÖM.

Chefen för civildepartementet, statsrådet Schotte anförde:

Vid anmälan af frågan om reglerande af utgifterna under riksstatsens sjätte hufvudtitel har jag erinrat, hurusom det af Kungl. Maj:t vid 1911 års Riksdag framställda förslag om anordnande af anslag till om- och tillbyggnad af Stockholms hospital icke vann Riksdagens bifall, hvaremot Riksdagen med anledning af det uti samma proposition framlagda förslaget om uppförande af en statens anstalt för sinnessjuka och obildbara sinnesslöa å biskopsbostället Sundby i Strängnäs socken för sin del beslöt, att en statens anstalt för sinnessjuka skulle därstädes uppföras. Då jag trodde mig under Riksdagens lopp blifva i tillfälle att underställa Kungl. Maj:t förslag om anvisande af anslag för ny ekonomibyggnad och bostad för öfverläkaren m. m. vid Stock-

holms hospital, hemställde jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå Riksdagen att, i afvaktan på blifvande proposition i ämnet, för berörda ändamål beräkna ett anslag på extra stat för år 1913 af 150,000 kronor.

Förslaget till ifrågavarande byggnadsarbeten vid Stockholms hospital föreligger numera i sådant skick, att jag kan för Kungl. Maj:t framlägga detsamma, därvid jag till en början tillåter mig erinra om hvad i ärendet förekom vid 1911 års Riksdag.

Enligt den af medicinalstyrelsen år 1902 uppgjorda planen för sinnessjukvårdens ordnande inom riket, skulle i skilda delar af landet uppföras fyra nya anstalter, nämligen en för Dalarne och angränsande landskap, en för Småland jämte därtill i söder gränsande län, en för de fyra nordligaste länen samt en för Stockholm och angränsande län. Sedan under åren 1905, 1906 och 1910 beslut fattats om uppförande af nya hospitalsanläggningar vid Säter, Västervik och Östersund, återstod för den uppgjorda planens fullständiga genomförande endast frågan om beredande af erforderligt antal vårdplatser åt sinnessjuka från Stockholm och närgränsande län. I sådant afseende föreslog Kungl. Maj:t genom nådig proposition (nr 144) 1911 års Riksdag, att denna fråga skulle lösas på det sätt, att dels å biskopsbostället Sundby nr 1 vid Strängnäs skulle uppföras ett för 400 patienter afsedt nytt hospital och i sammanhang därmed plats beredas för 250 obildbara sinnesslöa, dels ock Stockholms hospital å Konradsberg genom vissa om- och tillbyggnader utvidgas så, att plats skulle kunna därstädes beredas för 307 patienter i stället för såsom nu endast 250.

Förslaget till utvidgning af Stockholms hospital utgick från den förutsättningen, att detta skulle bibehållas såsom psykiatrisk klinik.

De föreslagna nybyggnads- och omändringsarbetena afsågo hufvudsakligen 1:o) uppförande af en ny ekonomibyggnad, 2:o) uppförande af en särskild sjukpaviljong äfvensom två tillbyggnader för patienter af första betalningsklassen, 3:o) uppförande af två s. k. kolonivillor för gifta skötare, hvilka skulle hos sig mottaga sjuka af allmän klass, 4:o) uppförande af bostadshus för öfverläkaren, 5:o) anläggning af ny centralvärmeledning för hela anstalten samt 6:o) utvidgning af den elektriska kraftstationen.

Uti skrifvelse den 27 maj 1911, nr 190, förklarade sig emellertid Riksdagen finna frågan om vården af obildbara sinnesslöa böra underkastas ny utredning, hvarjämte Riksdagen i fråga om det nya hospitalet å Sundby såsom sin åsikt angaf, att detsamma icke borde beräknas för ett lägre patientantal än 800.

Beträffande härefter frågan om anslag för om- och tillbyggnad af Stockholms hospital anförde Riksdagen i ofvannämnda skrifvelse, bland annat, att Riksdagen, som till fullo delade uppfattningen om behöfligheten af den nuvarande psykiatriska kliniken å Konradsberg, icke hade något att erinra mot att hospitalet fortfarande bibehölles. Med afseende å den synnerligen stora kostnaden för hospitalets utvidgning och då det behof af ökad tillgång på platser för sjuka af första klass, som i denna del af landet föreläge, blefve fullt tillgodosedt genom ofvan omförmälda af Riksdagen ifrågasatta utvidgade byggnadsplan för det nya hospitalet vid Strängnäs samt ifrågavarande slag af patienter endast i undantagsfall vore af intresse för den psykiatriska undervisningen, hade Riksdagen icke ansett sig kunna bifalla den föreslagna utvidgningen.

Vidkommande däremot de ifrågasatta byggnadsarbetena i öfrigt hade Riksdagen af utredningen i ärendet funnit framgå behofvet af såväl ny ekonomibyggnad och bostad för öfverläkaren som ock vissa ändringar och förbättringar i anordningarna för värme, vatten och elektrisk kraft m. m. dylikt. Då emellertid de i utredningen lämnade kostnadsberäkningarna icke vore så uppgjorda, att däraf kunde slutas till, i hvilken mån kostnaderna för sistberörda anordningar kunde nedbringas, därest den föreslagna utvidgningen af hospitalet ej komme till stånd, ansåge Riksdagen, att, innan anslag för ändringsarbetena beviljades, förnyad utredning i ärendet, för vinnande af upplysning i nämnda afseende, borde verkställas. Härvid borde jämväl förslaget till öfverläkarbostad underkastas förnyad granskning i syfte att genom vidtagande af förenklingar i största möjliga grad erhålla en önskvärd nedläggning i den beräknade, mycket höga byggnadskostnaden, och borde för ernående af detta mål särskilda, för den nu ifrågavarande bostaden afsedda ritningar upprättas.

Med anledning af hvad Riksdagen sålunda anfört anbefallde Kungl. Maj:t genom nådigt bref den 22 juni 1911 medicinalstyrelsen, bland annat, dels att låta underkasta de uppgjorda ritningarna och kostnadsförslagen till ny ekonomibyggnad samt till vissa ändringar och förbättringar i anordningarna för värme, vatten och elektrisk kraft m. m. vid Stockholms hospital en förnyad granskning, därvid noga borde tillses, huruvida icke kostnaderna kunde nedbringas med anledning däraf, att den föreslagna utvidgningen af hospitalet ej komme till stånd, dels ock låta utarbета nya ritningar och kostnadsförslag till bostadshus för öfverläkaren vid sistberörda hospital samt därvid genom vidtagande af för-

enklingar i största möjliga grad minska den beräknade kostnaden för samma byggnad.

Uti skrifvelse den 27 november 1911 har nu medicinalstyrelsen inkommit med förslag till vissa om- och tillbyggnader vid hospitalet å Konradsberg.

Innan jag öfvergår till denna styrelsens framställning, ber jag att i korthet få redogöra för 1911 års förslag i de delar, hvarom nu är fråga.

Det tidigare byggnadsförslaget.

Behovet af Stockholms hospitals bibehållande samt af nybyggnads- och ändringsarbeten därstädes hade först granskats af en af medicinalstyrelsen tillsatt kommission. Denna kommission anförde i sitt den 19 maj 1908 afgifna yttrande, att trots nyligen genomförda förbättringar flera otidsenliga lokala förhållanden dock kvarstå samt att särskildt uppvärmningssystemet och tvättinrättningen äro i sådant skick, att genomgripande förändringar redan länge varit af behovet påkallade och uppskjutits endast med hänsyn till den på senare år sväfvande frågan om anstaltens bibehållande.

Kommissionens yttrande.

Uppvärmningen sker för närvarande genom olika system å olika delar af anstalten, hvilket, bland annat, har till följd, att eldning sker på flera olika platser och till väsentlig del utan samband med den centrala ångpanneanläggningen, som sålunda snart sagdt uteslutande fyller kökets och elektricitetsverkets behof. En del värmeledningsapparater är af föråldrad och oändamålsenlig konstruktion samt tarfvar dessutom i följd af mångårig slitning oupphörliga reparationer; i andra delar af värmesystemet är tillgången å ånga otillräcklig, så att vissa ogynnsamt belägna lokaler under den kallare årstiden ej kunna hållas behörigen uppvärmda. Hela uppvärmningssystemet är alltså för mycket inveckladt och olikformigt, besvärligt och dyrt att sköta samt delvis opålitligt och otillräckligt. Det kan därför, säger kommissionen, betraktas såsom en nödvändighet, att det nuvarande uppvärmningssystemet ersättes med ett nytt likformigt och centraliseradt, med produktionen af ånga på endast ett ställe, i samband med tillgodoseendet af kökets, tvättens och elektricitetsverkets behof. Den för närvarande största ångpanneanläggningen är emellertid så belägen, att någon utvidgning af densamma icke kan ifrågasättas, på grund hvaraf ingen annan utväg finnes än att uppföra ett nytt ångpannehus.

Tvättinrättningen är, enligt hvad kommissionen vidare anför, belägen vid stranden af Mälaren och således på afsevärdt afstånd från själfva anstalten, något som redan medför vissa olägenheter. Själfva bygg-

naden är dessutom af ålder bofällig, utrymmet är alldeles otillräckligt, de olika lokalerna i flera afseenden synnerligen obekväma och otidsenliga. Behovvet af en ny tvättinrättning har också länge varit obestridd, och uppförandet af en sådan kan icke heller uppskjutas. Den nya tvättinrättningen bör enligt kommissionens åsikt lämpligen förläggas invid det nya ångpannehuset.

Utrymmet i själfva köket är för närvarande någorlunda tillräckligt; men tillhörande annexlokaler, såsom diskrum, renseri, förråd, serveringsrum etc., äro små och olämpligt belägna. Då i kommissionens förslag förutsattes en icke ringa tillökning af hospitalets sjukplatser och därmed följande ökning af personalen, antog kommissionen, att behovvet af bättre utrymme och lämpligare anordningar i köksafdelningen säkerligen i och med förslagets genomförande komme att blifva trängande, och då detta behof icke kan tillgodoses på det nuvarande kökets plats, ansåg kommissionen det vara allt skäl att föreslå uppförande af *en ny köksafdelning* i samband med den nya ångpanne- och tvättanläggningen. I detta nya ekonomihus borde också förläggas bostäder för den till ifrågavarande anläggningar hörande personalen.

Förflyttningen af den nuvarande ångpanneanläggningen och det nuvarande köket med tillhörande bostadslägenheter är, framhåller kommissionen, angeläget äfven af det skälet, att här skulle kunna beredas ett högst behöfligt ökad utrymme för sjukvårdsbetjäningen, eventuellt äfven för en samlingssal, som hittills saknats på detta hospital, samt för vissa verkstäder, hvilka för närvarande äro olämpligt belägna och väl små.

Sjukvårdsbetjäningen utgöres för närvarande af 42 personer, men, om anstalten blefve ombildad till klinik, på sätt kommissionen ifrågasatte, skulle enligt verkställd beräkning ytterligare tillsammans omkring 30 skötare och sköterskor behöfva anställas.

Redan för den nuvarande personalen hade det emellertid, enligt hvad kommissionen uppgifver, varit svårt att bereda ett tillräckligt antal bostäder af tillfredsställande beskaffenhet. Ett flertal skötare och sköterskor har haft och har ännu bostad i sjukhusbyggnadens nedersta källar- eller jordvåning. De här belägna betjäningsrummen äro emellertid nästan alla endera allt för små eller illa belysta eller mer eller mindre kalla och fuktiga. En annan del af betjäningen har inrympts här och hvar på sjukafdelningarna, något som numera anses mindre lämpligt och som dessutom inkräktat på ett ursprungligen för de sjuka beräknadt utrymme. Slutligen har på sista tiden några betjäningsrum af i allmänhet tillfredsställande beskaffenhet inredts å vindsvåningen.

Men äfven om hela det här disponibla utrymmet användes för samma ändamål, återstår dock ett behof af betjäningsrum, som knappast kan fyllas på lämpligare sätt än genom att taga i anspråk förutnämnda ekonomilokaler.

Enligt öfverläkaren vid hospitalet, professor Gadelius' plan borde å kliniken tjänstgöra högst 6 läkarassistenter med bostad å anstalten (»internerna»). Äfven för dessa måste utrymme beredas, om ej annorledes så i sistnämnda lokaler.

Blifver anstalten, fortsätter kommissionen, hufvudsakligen afsedd för kliniska ändamål, kommer, såsom förut nämnts, gifvetvis flertalet af de sjuka att behandlas å öfvervakningsafdelningar under permanent tillsyn, eventuellt under sängliggande. I följd häraf torde det blifva nödvändigt att vidtaga en del lokala förändringar å de lokala afdelningarna. Dessa förändringar lära dock icke blifva särdeles omfattande eller dyrbara, utan kunna inskränkas till borttagande af en del gamla väggar för beredande af större vaksalar och i samband därmed upp-tagande eller igensättande af dörrar m. m.

Vidare erfordras enligt kommissionens uppfattning en del liknande mindre förändringar i anstaltens midtparti. För närvarande inrymmas därstädes, utom förutnämnda ekonomilokaler och en kyrksal, dels i bottenvåningen rum för portvakt, kontor, två rum för uppsyningsman och två rum för förestånderska, dels en trappa upp expeditions- och mottagningsrum för läkare samt apotek och bostad för amanuensen och dels två trappor upp boställsvåning för öfverläkaren. Däremot saknas en för en klinik likväl oumbärlig föreläsningssal äfvensom utrymme för laborationer. Vidare saknas utrymme för bostadslägenheter af lämplig beskaffenhet åt biträdande läkare och uppsyningsmannen. Utrymmet i kontoret är jämväl för litet.

För närvarande är vid hospitalet anställd en biträdande läkare, hvilken har familjebostad i en från sjukhusbyggnaden tämligen aflägsen belägen äldre byggnad af trä, hvilken, oaktadt nyligen genomgången relativt dyrbar reparation, likväl är så förfallen, att den endast med rätt stora förnyade kostnader torde kunna underhållas någon längre tid. Annan familjebostad måste därför snart nog i alla händelser beredas denne tjänsteman, och naturligtvis vore det, säger kommissionen, en fördel för sjukvården att kunna förlägga denna bostad till sjukhusbyggnaden, då särskild nybyggnad i dess närhet icke synes för ändamålet böra ifrågakomma.

Slutligen bör, som förut antydts, om möjligt familjebostad beredas för uppsyningsmannen, i likhet med hvad som nu skett vid ett flertal andra hospital.

Det sålunda behöfliga ökade utrymmet inom sjukhusbyggnadens midtparti kan, säger kommissionen, vinnas, om för ändamålet tages i anspråk dels *öfverläkarens boställsvåning*, dels ock *fyra nu till första klass afdelningarna hörande rum*, nämligen matsalarna i bottenvåningen och sällskapsrummen en trappa upp.

I öfverläkarens våning kan anordnas dels en våning om fyra rum och kök för en biträdande läkare samt en våning om två eller, om man så vill, tre rum och kök för uppsyningsmannen, dels ock i vestibulen en föreläsningssal. Tvenne närbelägna mindre rum böra reserveras till väntrum och undersökningsrum för professorns behof.

En trappa upp sättes sällskapsrummen i förbindelse med närgränsande expeditjonsrum och blifva dessa sålunda användbara till laboratorier eller annorledes för klinikens behof. I bottenvåningen erhåller en biträdande läkare uppsyningsmannens nuvarande två rum jämte närgränsande första klassens matsal. Å andra sidan läggas motsvarande rum till förestånderskan, som i stället får afstå ett rum till kontoret.

Ifrågavarande förändring förutsätter emellertid *uppförande af en ny öfverläkarbostad*, en utväg, som kommissionen icke tvekar att förorda i betraktande af angelägenheten att inom sjukhuskomplexet vinna nödigt utrymme för sådana lokaler, som inom ett välordnadt sjukhus med här ifrågavarande uppgift icke kunna undvaras och som knappast kunna utan olägenheter förläggas på väsentligen annat sätt, än som förut angifvits.

En vacker och lämplig plats för öfverläkarbostaden finnes strax till vänster om infartsvägen från portvaxtsstugan till stora sjukhusbyggnaden; en annan plats finnes å den mot Mälaren afsmalnande delen af området.

Slutligen har kommissionen ansett sig böra föreslå uppförande af *tvenne boställshus för gifta skötare* jämte hos dem inackorderade patienter, i enlighet med af Kungl. Maj:t fastställd normalritning. Någon särskild motivering anser kommissionen icke vara af nöden för en sådan åtgärd, som nu enligt Kungl. Maj:ts och Riksdagens beslut är genomförd eller skall genomföras å ett flertal andra hospital.

Medicinal-
styrelsen.

Sedan kommissionen afgifvit sitt betänkande, anbefalldes medicinalstyrelsen att uppgöra och till Kungl. Maj:t afgifva af eskissritningar och kostnadsberäkningar åtföljdt förslag till förändring och utvidgning af Stockholms hospital i enlighet med det af kommissionen upprättade förslaget. Till fullgörande af detta uppdrag öfverlämnade medicinalstyrelsen med skrifvelse den 21 december 1910 af hofintendenten

A. Kumlien utförda ritningar med kostnadsberäkning; och anfördes därvid hufvudsakligen följande.

Kommissionen hade föreslagit uppförande af ett nytt ekonomi- och ångpannehus, innehållande lägenheter för ångpannor, kök och tvätt-afdelning. Under ärendets utredning hade emellertid medicinalstyrelsen kommit till den uppfattningen, att den nuvarande lokalen för ångpannor torde efter en del ändringsarbeten kunna bibehållas, och den nya byggnaden sålunda behöfva inrymma endast kök och tvättinrättning, d. v. s. *en ny ekonomibyggнад* skulle komma i ångpannehusets ställe, hvarigenom kostnaderna i viss mån kunde nedbringas. Styrelsen anmärkte i detta sammanhang, att det nuvarande i anstaltens midtannex inrymda köket vid hospitalets föreslagna utvidgning skulle blifva allt för otillräckligt och att de till köksafdelningen hörande lokalerna för förråd, rensning, diskning och dylikt redan länge visat sig i hög grad olämpliga, trånga och otidsenliga, hvadan behovet af en ny köksafdelning är synnerligen trängande.

Den hittillsvarande kökslokalen kan, yttrade styrelsen, efter kökets förflyttning till annan plats, lämpligen anordnas till en gemensam samlings-sal för anstaltens patienter. Betydelsen af en dylik sal är allmänt erkänd, och saknaden af en sådan vid Stockholms hospital har hittills varit kännbar, alldenstund ingen lämplig lokal där funnits för högtidsdagars gemensamma firande, för dans eller andra lämpliga förströelser.

Om möjligt ännu mera påfallande vore enligt styrelsens mening behovet af en ny tvättinrättning, då den nu i bruk varande, vid Mälarstranden belägna tvättanstalten i många år varit utdömd såsom ytterst bristfällig och för hospitalets behof alldeles otillräcklig.

Ritningarna till den föreslagna ekonomibyggнадen voro uppgjorda i hufvudsaklig öfverensstämmelse med den plan, som tillämpats för Östersunds hospital. Byggнадen var afsedd att förläggas bakom hospitalets hufvudbyggnad, parallell med denna och i omedelbar närhet till det midtannex, som innesluter anstaltens elektricitetsverk och ångpannor. Köks- och tvättaafdelningarna äro inrymda i hvar sin byggnad, upptagande två våningar jämte vindar, och äro dessa byggnader förenade till ett sammanhängande komplex medelst ett envånings midtparti. Detta midtparti är afsedt att utgöra af- och inlämningshall, till hvilken en spårväg skall leda och från hvilken till anstaltens delar lifsförnödenheter från köket liksom kläder och persedlar från tvättaafdelningen ut- och intransporteras. Förutom spårvägshall innehåller således midtpartiet å ena sidan kökets utlämningsrum och diskrum, å andra sidan tvättens in- och utlämningsrum.

Den ena af de båda sidobyggnaderna, som förenas medelst detta midtparti, var, som nämndt, afsedd att inrymma anstaltens kök, den andra dess tvättinrättning. Den förre, den nordöstra sidobyggnaden, skulle alltså innehålla stora köket, stek-kök och diverse rum för skafferi och rensning af matvaror m. m.; i våningen en trappa upp inrymmas matsalar för ekonomibetjäning, bostadsrum för kökspersonalen m. m. Den andra sidobyggnaden skulle innehålla å nedre botten tvätt- och torklokaler och i våningen en trappa upp stryk- och mangelrum samt bostadsrum för tvättbetjäningen m. m. Å vindarna blifver ytterligare utrymme för torkning, förråder samt bostäder åt ekonomibetjäning.

Two kolonivillor voro vidare af medicinalstyrelsen föreslagna som ett led i hospitalets utvidgning. Dessa voro afsedda för gifta skötare, hvilka hos sig hafva till vård sinnessjuka af lättskött art (familjevård). Villorna skulle uppföras i hufvudsaklig öfverensstämmelse med den af Kungl. Maj:t genom nådigt bref den 24 juli 1903 godkända normalritningen; hvarje villa innehåller lägenheter för två familjer med hvardera 3 sjuka i inackordering, alltså sammanlagdt lägenheter för 4 familjer och 12 sjuka.

Som typ för det föreslagna *nya bostadshuset för öfverläkaren* ansåg styrelsen den, som godkänts för Östersunds hospital, vara lämplig och tillräcklig. Bästa platsen för sådan nybyggnad funne styrelsen vara en i närheten af hospitalets inkörspört till vänster vid uppfartsvägen belägen, vackert bevuxen kulle. Detta område skulle på grund af sitt grannskap till hufvudbyggnaden och sitt i öfrigt gynnsamma läge erbjuda flera fördelar än andra mera aflägsna platser i anstaltens park.

Kommissionens förslag innebar vidare anläggning af en *ny centralvärmeledning för hela anstalten*. Kommissionen hade i sitt utlåtande framhållit, huru besvärligt, opålitligt och otillräckligt det nuvarande uppvärmningssystemet är, och medicinalstyrelsen ansåg sig böra ytterligare bekräfta, hvad kommissionen i detta afseende anført. Sjuklokaler kunna ej tillräckligt uppvärmas och värmeledningen är så bristfällig, att förbättringar i detta afseende äro i alla händelser nödvändiga för sjukvårdens rätta handhavande. Som exempel på rådande olägenheter nämnes, att oupphörliga klagomål från de sjukas sida försports öfver det olidliga buller, som åstadkommes i värmeledningen och som beror på konstruktionsförhållanden, hvilka varit omöjliga att afhjälpa. Ensamt denna olägenhet, hvilken i många år varit en plåga för känsliga patienter, torde få anses som behjärtansvärdt skäl för ett utbyte af den bristfälliga värmeledningen mot ett nytt, mera lämpligt system.

Enligt ett af ingenjören H. Theorell uppgjort förslag till nytt uppvärmningssystem skulle de nuvarande och tillkommande sjukhuslägenheterna uppvärmas medelst pumpvarmvattensystem. Detta system har kommit till användning vid en hel del nyare anläggningar af liknande art som den ifrågavarande, och tillfredsställelsen med detsamma är allmän. All värme öfverföres från en centralplats till de olika byggnaderna genom cirkulerande varmt vatten, som i värmecentralen värmes medelst ånga och medelst pumpar, placerade invid ångpannorna, bringas i cirkulation. Genom reglering af pumpningens hastighet och ångtillloppet kan uppvärmningen af samtliga byggnader regleras från centralen. Från denna framföres nämligen i kulvertar hufvudrörledningar till högra och vänstra halfvan i hufvudbyggnaden, till högra och vänstra envåningsflyglarna med tillbyggnader samt till nya ekonomihuset och första klassens paviljong. Öfverläkarbostadshuset förses med ett af öfriga byggnader oberoende varmvattensystem.

Alla de föreslagna nybyggnaderna voro afsedda att belysas på samma sätt som de nuvarande, d. v. s. *medelst elektricitet från egen kraftstation*. I detta ärende hade ingenjören Carl A. Rossander afgifvit utredning den 7 december 1910, därvid han anförde, bland annat, att den nuvarande kraftstationen är absolut otillräcklig för den ifrågasatta utvidgningen af hospitalet, hvadan den måste utvidgas, genom att de två nu befintliga remdrifna maskinaggregaten utrangeras och ersättas med två nya direktkopplade maskinaggregat å cirka 40 kilowatt vardera med tillhörande instrumentering etc.

Angående nybyggnadernas förseende med nödiga *ledning*ar för vatten och *aflopp* hade kaptenen vid väg- och vattenbyggnadskåren Carl J. Insulander lämnat utredning.

Af de nu i bruk varande *köks- och tvättapparaterna* voro de, som fortfarande äro i användbart skick, beräknade att öfverflyttas till nya ekonomihuset. Emellertid äro de nu använda apparaterna, isynnerhet de som tillhöra tvättafdelningen, mycket förslitna, så att nya maskiner i mycket stor utsträckning måst beräknas för såväl tvätt som kök.

Nödiga ändringsarbeten i nuvarande ångpannehuset med tillhörande skorsten äro medtagna i kostnadsberäkningen för egentliga byggnadsarbetena. Hvad däremot beträffar af kommissionen föreslagna förändringar af förutvarande och först efter nybyggnaden disponibla lokaler inom administrations- och sjukvårdsafdelningarna i den nuvarande hufvudbyggnaden, äro dessa, säger styrelsen, af relativt ringa omfattning och torde ej medföra några större kostnader. Styrelsen hade på den grund ej nu uppgjort någon beräkning angående dessa, och det syntes

styrelsen, att de böra bestridas af förslagsanslaget till hospitals underhåll med tillämpning af föreskrifterna i § 11 punkt 13 af gällande nådiga stadga angående sinnessjuka, desto mer som omnämnda ändringsarbeten icke kunna utföras i samband med nu föreslagna nybyggnadsarbeten.

Kostnaderna för de ofvannämnda om- och tillbyggnadsarbetena hade beräknats sålunda:

I. Byggnadsarbeten enligt af hofintendenten A. Kumlien uppgjortt kostnadsförslag:

Ekonomibyggnad	kronor 175,000: —
Två kolonivillor	» 49,400: —
Bostadshus för öfverläkaren	» 44,600: —
Om- och påbyggnad af gamla ångpannehuset	» 6,500: —
Ny ångskorsten	» 5,000: —
Kulvert från ångpannehuset till nya ekonomibyggnaden	» 7,200: —
Kulvert från södra tillbyggnaden till stora paviljongen för första klass	» 5,000: —
Håltagning, efterlagning o. d. vid värmeledningens indragande i de äldre byggnaderna	» 9,000: —
II. Ny värmeledning för samtliga byggnader enligt af ingenjören H. Theorell uppgjortt kostnadsförslag	» 117,500: —
III. Utvidgning af elektriska kraftstationen jämte ledningar till nybyggnaderna enligt af ingenjören Carl A. Rossander uppgjortt kostnadsförslag	» 40,000: —
IV. Vatten- och afloppsledningar i nybyggnaderna enligt af kaptenen Carl J. Insulander uppgjortt kostnadsförslag	» 25,500: —
V. Köks- och tvättapparater	» 45,000: —
	<hr/> Summa kronor 529,700: —

Kostnadsberäkningen var, framhöll medicinalstyrelsen, uppgjord med användande af högre enhetspriser, än hvad fallet varit vid de under senare åren uppgjorda kostnadsberäkningarna för nya hospitalsanläggningar. Som känt torde vara, äro, säger styrelsen, ock arbetsprisen

i Stockholm icke oväsentligt högre än annorstädes inom landet, hvartill ock kommer, att kommunikationerna till byggnadsplatsen icke äro de bästa. Visserligen har Stockholms hospital en brygga vid Mälarens strand, hvarigenom en del byggnadsmaterial såmedelst kan fraktas till hospitalet, men från Mälarens strand till platsen för de föreslagna nybyggnaderna måste transport ske medelst hjuldon, och all den material, som fraktas å järnväg, måste transporterats den långa vägen från järnvägsstationen till hospitalet, förhållanden, som måste tagas i betraktande vid kostnadsberäkningen.

I sin ofvannämnda skrifvelse den 27 november 1911 har nu styrelsen anfört:

Medicinalstyrelsens nuvarande förslag.

Till fullgörande af hvad genom ofvanberörda nådiga bref den 22 juni 1911 blifvit befalldt hade medicinalstyrelsen uppdragit åt sin biträdande arkitekt Ture Stenberg att dels underkasta de uppgjorda ritningarna till ett *ekonomihus* förnyad granskning, dels ock utarbета nya ritningar till ett *bostadshus för öfverläkaren*. Uti tjänstememorial den 30 september 1911 hade arkitekten Stenberg anfört, att vid granskning af föregående kostnadsförslag någon minskning af detaljprisen eller af utstyrsel och materialier icke kunde göras; för att nedbringa kostnaden blefve det således nödvändigt att minska byggnadernas storlek, och hade Stenberg på denna grund utarbetat nya ritningar såväl till ekonomihus som bostadshus för öfverläkaren. Enligt de uppgjorda kostnadsförslagen, hvilka beräknats med bibehållande af föregående kostnadsförslags detaljpriser, hade kostnaderna kunnat nedbringas för ekonomihuset från 175,000 kronor till 154,000 kronor och för bostadshuset från 44,600 kronor till 40,705 kronor. Den minskade kostnaden utgjorde sålunda 24,895 kronor. Det nu föreslagna ekonomihuset saknade dels kokrum intill tvättaafdelningen, dels särskild lokal för stekning invid stora köket, och syntes det styrelsen, att de behöf, som dessa lägenheter voro afsedda att fylla, borde kunna, på sätt arkitekten Stenberg föreslagit, tillgodoses i respektive stora tvättstugan och köket; särskildt vore hospitalets behöf af stekkök mindre, då den föreslagna utvidgningen af första klass icke komme till stånd. Öfriga lägenheter i förra förslaget vore upptagna till samma antal och ungefär samma storlek i det nu föreliggande. Öfverläkarbostaden hade kunnat göras billigare genom att den i stället för att uppföras i två våningar försetts endast med en frontespisvåning öfver bottenvåningen.

Styrelsen hade vidare från ingenjörerna Hugo Theorell och Carl A. Rossander samt kaptenen Carl J. Insulander infordrat och fått mottaga

nya kostnadsberäkningar för ny värmeledning, utvidgning af elektriska kraftstationen, respektive vatten- och afloppsledningar i de föreslagna nybyggnaderna. Närmast med anledning däraf, att den förut föreslagna första klass paviljongen icke komme till utförande, hade besparingar kunnat erhållas, på sätt framginge af nedanstående tablå:

Beräknad kostnad för	I förra förslaget.	I nuvarande förslaget.	Minskning.
	Kronor.	Kronor.	Kronor.
Värmeledning	117,500	98,500	19,000
Utvidgning af elektrisk kraftstation m. m.	40,000	34,000	6,000
Vatten- och afloppsledning.....	25,500	12,000	13,500
Kulvert till paviljong för första klass	5,000	—	5,000
Summa kronor	188.000	144.500	43,500

Angående behovet af de nu omskrifna omändringsarbetena vid Stockholms hospital ville medicinalstyrelsen, utöfver hvad styrelsen i detta afseende anført i sin skrifvelse den 21 december 1910, framhålla följande:

Boställsvåning för biträdande läkaren vore anordnad i ett äldre hus af trä, hvilket fanns på platsen, då hospitalets egendom i slutet af 1850-talet öfvergick i kronans ägo. Huset vore nu i ett mycket förfallet skick och så angripet af röta, att någon större reparation ej borde bekostas. Yttertaket af tegel läckte här och hvar, och fönsterbågarna vore så uppruttna, att regn sloge in i rummen. Enligt den af ofvannämnda kommission afgifna planen för Stockholms hospitals omändring afsåg man med uppförandet af nytt bostadshus för öfverläkaren, bland annat, att i hans nuvarande bostadsvåning bereda bostad om 4 rum och kök åt biträdande läkaren. Behovet häraf vore för närvarande trängande.

Styrelsen erinrar vidare, att i det af Kungl. Maj:t och Riksdagen år 1911 pröfvade förslaget ingick som ett led uppförande af två *boställshus för gifta skötare* jämte hos dem inackorderade patienter. Styrelsen påpekade, att Stockholms hospital så godt som helt och hållet saknar bostadslägenheter för gift personal, en brist, som i sina verkningar blefve desto större, då det visat sig omöjligt att för personal, som till-

delats hyresbidrag, till rimligt pris förhyra lämpliga bostäder i hospitalens närhet. Behovvet af lägenheter för gift personal tillhörande såväl sjukvårds- som ekonomibetjäningen vore enligt styrelsens åsikt för närvarande så stort, att det syntes styrelsen nödvändigt vidhålla förslaget om uppförande af två nya bostadshus för gifta skötare, med den ändring att de för inackorderade sjuka afsedda rummen i öfre våningen inreddes till lägenheter om 1 rum och kök för gift personal, hvilken anordning dock ej omöjliggör lägenheternas användande för sjuka framdeles, därest rummen ej längre skulle vara erforderliga för personal. Ändringen föranledde icke till ökning af kostnaden, hvilken för båda dessa hus vore upptagen till samma belopp som i förra förslaget eller 24,700 kronor för hvar hus.

Medicinalstyrelsen meddelar vidare, att direktionen för Stockholms hospital uti inforordadt yttrande anmält, att direktionen icke hade annan anmärkning mot förslaget, än att den i kostnadsförslaget till ekonomibyggnaden upptagna anordning att anbringa kakel till 1,80 meters höjd å väggarna i klosetterna och aflädningsrum för en kostnad af 1,072 kronor syntes direktionen öfverflödig. Häremot hade medicinalstyrelsen för sin del intet att erinra, och borde alltså den af arkitekten Stenberg beräknade kostnaden för nämnda hus, 154,000 kronor, minskas till 152,928 kronor eller i jämnt tal 153,000 kronor.

En af medicinalstyrelsen gjord sammanställning af kostnaderna för de nu föreslagna omändringsarbetena utvisar följande kostnadssummor:

Ekonomibyggnad	kronor 153,000: —
Bostadshus för öfverläkaren (i jämnt tal).....	» 40,700: —
Två bostadshus för gift personal	» 49,400: —
Om- och påbyggnad af gamla ångpannehuset.....	» 6,500: —
Ny ångskorsten	» 5,000: —
Kulvert från ångpannehuset till nya ekonomibyggnaden	» 7,200: —
Håltagning, efterlagning och dylikt vid värmeledningens indragande i de äldre byggnaderna	» 9,000: —
Ny värmeledning	» 98,500: —
Utvidgning af elektriska kraftstationen	» 34,000: —
Vatten- och aflöpsledningar till de föreslagna nya bostadshusen	» 12,000: —
Köks- och tvättapparater	» 45,000: —

Summa kronor 460,300: --

Medicinalstyrelsen upplyser, att en del af ofvanstående poster äro upptagna till samma belopp som i förra förslaget, då uteslutande af paviljongen och tillbyggnaderna för första klass sjuka icke inverkat på dessa belopp och dessa icke äro högre än hvad behovet kräfver.

Öfver-
intendents-
ämbetet.

Till följd af remiss har öfverintendentsämbetet den 27 februari 1912 afgifvit utlåtande i ärendet och därvid anfört, att ämbetet icke funnit något att erinra emot de nu till pröfning föreliggande förslagen till bostadshus för gift personal. I fråga om förslaget till ekonomibyggnad har ämbetet icke heller funnit anledning till någon anmärkning.

Beträffande den nya öfverläkarbostaden anför öfverintendentsämbetet, att, enär det vid ritningarnas granskning syntes ämbetet, som om de i nya förslaget vidtagna inskränkningarna i det ursprungliga förslaget varit ringare än som afsetts, ämbetet under hand delgifvit arkitekten Stenberg anmärkning härom, med anledning hvaraf denne utarbetat nya ritningar till byggnaden i fråga, å hvilka rummen i allmänhet gjorts mindre och, bland annat, uteslutits en loggia. Dessa ritningar med åtföljande tjänstememorial af arkitekten Stenberg och kostnadsförslag, slutande å en summa af 38,000 kronor — mot förut beräknade 40,700 kronor — hade medicinalstyrelsen öfverlämnat till öfverintendentsämbetet, hvarvid styrelsen i fråga om uteslutande af loggian anfört följande:

Borttagandet af loggia å ett bostadshus för nu afsedt ändamål medförde stora olägenheter för innehafvaren af öfverläkartjänsten. Vid den fria behandlingen af sinnessjuka måste de sjuka medgifvas att fritt gå omkring i hospitalets park, och det funnes under sådana förhållanden ingen plats, där öfverläkaren och hans familj kunde utom bostaden påräkna att vara fullt befriade från de sjukas närvaro. Loggian skulle emellertid förekomma sådan olägenhet, och, då bostäder för öfverläkare vid andra hospital försetts med verandor eller loggior, syntes det styrelsen, att bostadshuset för innehafvaren af den mycket makt-påliggande öfverläkartjänsten vid Stockholms hospital icke borde sakna ifrågavarande förmån.

Då öfverintendentsämbetet delade denna medicinalstyrelsens åsikt lät ämbetet å hithörande ritning inrita en loggia och förklarade sig ämbetet anse, att bostadsbyggnaden med denna loggia borde kunna uppföras för ett omkostnadsbelopp af 39,000 kronor, då sålunda, i allt fall, en besparing å öfverläkarens hus af 1,700 kronor skulle uppstå.

Mot öfriga förekommande arbeten eller därför uppgifna kostnader hade ämbetet icke funnit skäl till anmärkning.

I följd häraf slutar sammanlagda kostnadsbeloppet å 458,600 kronor i stället för, enligt medicinalstyrelsens beräkning, å 460,300 kronor.

Hvad först beträffar den föreslagna ekonomibyggnaden och bostads-
huset för öfverläkaren, har behovet af dessa byggnader af Kungl. Departements-
Maj:t och Riksdagen år 1911 godkänts. Jag ber nu endast att angående chefen.
användningen af de genom dessa nybyggnader ledigblifna utrym-
men få lämna en del kompletterande upplysningar, som jag erhållit
från medicinalstyrelsen. Oafsedt den utvidgning af hospitalets sjukafdel-
ningar, som af 1911 års Riksdag blef afslagen, erfordras ökning af
nuvarande sjukvårdsbetjäning. Särskildt föranledes detta däraf, att på
en modern klinik flera akuta fall böra intagas och större växling af
patienter ske än för närvarande är fallet. Det utrymme, som blir dispo-
nibelt genom ekonomilokalernas utrymning, torde således komma att an-
vändas till, förutom den ofvan nämnda samlingssalen, rum för betjäningen.

Enligt öfverläkarens å hospitalet, professor Gadelius' plan borde å
anstalten tjänstgöra högst 6 läkarassistenter med bostad å anstalten.
Frågan härom är ännu ej afgjord, men för den händelse en anordning
i denna riktning skulle komma till stånd, torde erforderligt bostads-
utrymme få sökas i nuvarande ekonomilokalerna.

Af kommissionen och medicinalstyrelsen i dess år 1911 framlagda
förslag afsågs, att öfverläkarens nuvarande boställsvåning, jämte fyra
till första klass afdelningarna hörande rum, skulle kunna tagas i anspråk
för andra ändamål. Då nu sistnämnda rum komma att bibehållas såsom
hittills, lär den nya föreläsningssal, som planerats, ej kunna anordnas,
utan torde man få inskränka sig till att i nuvarande öfverläkarbostaden
inreda bostad till biträdande läkaren äfvensom möjligen till en andre
biträdande läkare, hvarom medicinalstyrelsen i annat sammanhang gjort
framställning.

Sedan jag sålunda redogjort för användningen af de genom nu
ifrågavarande nybyggnader ledigblifna lokaler, ber jag att få nämna
några ord angående bostadshusen till de gifta sjukskötarna. Jag har
under hand hos medicinalstyrelsen framställt förfrågan, om icke dessa
bostadshus skulle kunna undvaras, men har jag erhållit den upplysning,
att detta skulle medföra stor olägenhet för personalen och därigenom
indirekt äfven för anstalten. För närvarande utbetalas till gifta vår-
dare hyresbidrag med 200 kronor, ett belopp, som väsentligt öfver-
stiger det eljest vanliga, jämte ersättning för 15 famnar ved. Då
emellertid för nämnda bidrag enligt nuvarande hyror ej någon bostads-
lägenhet kan erhållas, är man ställd i valet mellan att betydligt öka

bidragets belopp, hvilket med afseende å konsekvenserna på andra håll erbjuder vissa betänkligheter, eller att här, såsom vid öfriga hospital, bygga familjebostäder. Den senare utvägen medför också den fördelen, att man har personalen till hands i hospitalets omedelbara närhet, under det bostäder i staden måste sökas på ett icke så obetydligt afstånd. Styrelsen har slutligen erinrat, att icke endast på gifta skötare, utan på vårdarpersonal öfver hufvud råder stor brist vid Stockholms hospital. På dessa skäl och särskildt med hänsyn till nödvändigheten att erhålla och behålla gifta skötare anser jag mig böra tillstyrka jämväl ifrågasvarande bostadshus.

Hvad kostnaden angår, utvisar slutsumman af de poster, som för det tidigare förslaget och nu föreliggande förslag äro gemensamma, en minskning af 66,500 kronor. En del af denna besparing härleder sig tydligen däraf, att det nu föreliggande ombyggnadsförslaget i sin helhet har mindre dimensioner än det tidigare förslaget, men åtskillig nedsättning af direkt jämförliga poster synes äfven hafva skett. Ytterligare nedsättning anse sig vederbörande ej kunna åstadkomma.

På grund af hvad jag sålunda anfört, får jag hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå Riksdagen

att för uppförande af ekonomibyggnad, bostadshus för öfverläkaren och två bostadshus för gift personal äfvensom för ny värmeledning m. m. vid Stockholms hospital bevilja ett anslag af 458,600 kronor samt däraf på extra stat för år 1913 anvisa 150,000 kronor.

Hvad departementschefen sålunda hemställt behagade Hans Maj:t Konungen, på tillstyrkan af statsrådets öfriga ledamöter, bifalla samt förordnade, att proposition i ärendet af den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar, skulle aflåtas till Riksdagen.

Ur protokollet:

Niklas A. Lindhult.